

Yenilənmə tarixi:
2014-cü ilin oktyabr ayı

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İQTİSADI İSLAHLATLAR ELMİ TƏDQIQAT İNSTİTUTUNA RƏHBƏRLİK ETMİŞ DİREKTORLAR

Prof., i.e.d. Mədət ALLAHVERDİYEV
(1968-1974-cü illər)

Mədət Mustafa oğlu Allahverdiyev (1929-1992) 1929-cu il dekabr ayının 21-də Qubadlı rayonunun Dəmirçilər kəndində anadan olmuşdur. Hələ lap gənc ikən sərbəst elmi fəaliyyətə başlamışdır. 1950-ci ildə K.Marks adına Azərbaycan Dövlət Xalq Təsərrüfatı İnstitutunu bitirdikdən sonra Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının iqtisadiyyat bölməsinin aspiranturasında təhsil almış, 1954-cü ildə Moskva şəhərində namizədlik dissertasiya işini müdafiə etmişdir. M.Allahverdiyevin məhsuldar həyatının böyük bir dövrü Azərbaycan SSR EA İqtisadiyyat İnstitutunda keçmişdir. O, burada baş elmi işçi, elmi katib, şöbə müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1968-1975-ci illərdə isə Azərbaycan SSR Dövlət Plan Komitəsi yanında Elmi Tədqiqat İqtisadiyyat İnstitutunun (ETİİ) direktoru vəzifəsində işləmişdir.

Professor M.Allahverdiyevin yaradıcılığının ilk mərhələsində elmi tədqiqatları iqtisadi meyillərin dəyişdiyi şəraitdə də öz aktuallığını saxlayan aqrar sahənin inkişaf problemlərinə, sonrakı mərhələlərdə isə işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı, əmək və makroiqtisadi tarazlıq problemlərinə həsr olunmuşdur.

XX əsrin 50-ci illərinin sonu və 60-cı illərin əvvəllərində Sovetlər İttifaqında kənd təsərrüfatının iqtisadi problemləri diqqət mərkəzində idi. Kənd təsərrüfatını stimullaşdırmaq, burada istehsalı tədricən intensivləşdirməklə ölkə əhalisinin kənd təsərrüfatı məhsullarına olan ehtiyacını təmin etmək üçün bu sahənin dərinədən öyrənilməsi tələb

olunurdu. Bu dövrdə M.Allahverdiyevin bir-birinin ardınca “Azərbaycan SSR-in çayçılıq kolxozlarının iqtisadiyyatının inkişafı” (Bakı, Akademiya nəşriyyatı, 1956), “Kolxozlarda ictimai və şəxsi mənafehlərin əlaqələndirilməsi” (Bakı, Azərnəşr, 1956), “Kolxoz istehsalının inkişafında maşın-traktor stansiyalarının rolu” (Bakı, “Azərnəşr, 1959), “Dağ rayonları şəraitində kompleks mexanikləşdirmənin bəzi məsələləri” (Bakı, Azərnəşr, 1960), “Pambıqçılıqda əmək məhsuldarlığı və onun artırılması yolları” (Bakı, Akademiya nəşriyyatı, 1960), “Kolxoz və sovxozlarda əməyin və istehsalın düzgün təşkili” (Bakı, Azərnəşr, 1962) kimi əsərləri çap olunmuşdur. Baxmayaraq ki, plan və bazar qarşıdurması o dövrün iqtisadi ədəbiyyatından başlayaraq geniş mübahisə və diskussiyalar obyektinə çevrilmişdi, real gerçəklikdə əmtəə-pul münasibətlərinin, mübadilənin inkişafı inkaredilməz iqtisadi hadisə idi. Ona görə də kolxozların geniş şəkildə əmtəə mübadiləsinə cəlb olunması labüdlüyü şübhə doğurmurdu. Lakin bunu təmin etmək üçün iqtisadi mexanizm hazırlanması tələb olunurdu. O, ilk dəfə olaraq kolxozlarda məhsul vahidinə məsrəflərin ölçülməsi zəruriliyini və imkanlarını əsaslandırmış, burada kapital qoyuluşlarının ölçüsü və ödəmə müddətinin müəyyənləşdirilməsi metodikasını işləyib hazırlamışdır.

Sovetlər İttifaqında Azərbaycan özünün demoqrafik spesifikasiyi ilə həmişə fərqlənmişdir. Orta İttifaq səviyyəsinə nisbətən əhalinin yüksək təbii artımı, yaş, cins, peşə tərkibində fərqli cəhətlərin olması, milli

mentalitetin azərbaycanlıların ittifaq daxili miqrasiyasına təsiri burada əmək resurslarının daha geniş və dərinlən tədqiqini zəruri etmişdir. M.Allahverdiyev bu sahədə geniş tədqiqatlar aparmaqla böyük bir elmi məktəbin - demoqrafiya və əməyin iqtisadiyyatı elmi məktəbinin əsasını qoymuşdur. M.Allahverdiyevin və bu məktəbin digər nümayəndələrinin tədqiqatçı peşəkarlığı sayəsində Azərbaycan əmək resurslarının öyrənilməsi üzrə İttifaqda ən nüfuzlu elmi mərkəzlərdən biri hesab olunurdu.

M.Allahverdiyev 1964-1967-ci illərdə əmək və əmək resurslarına dair bir sıra fundamental əsərlər çap etdirmişdir. “Əmək resursları və Azərbaycan SSR kənd təsərrüfatında onlardan istifadə olunması” (Bakı, Azər nəşr, 1964), “Sosialist əhalisakinliyi qanunu” (Azərbaycan SSR materialları əsasında) (Bakı, Akademiya nəşriyyatı, 1965), “Azərbaycan SSR-də işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı məsələləri” (Bakı, Akademiya nəşriyyatı, 1966), “Məhsuldar və qeyri-məhsuldar əmək” (Azərbaycan SSR materialları əsasında) (Bakı, Azər nəşr, 1967) kitabları müəllifin elmi yaradıcılığının ən uğurlu yekunlarındanındır.

M.Allahverdiyev 1966-cı ildə 37 yaşında “Azərbaycan SSR-də işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı problemləri” adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək Azərbaycan EA İqtisadiyyat İnstitutunda birinci, respublikada isə Bəhmən Axundov və Teymur Vəliyevdən sonra üçüncü iqtisad elmləri doktoru olmuşdur. 1968-ci ildə ona professor elmi adı verilmişdir.

Professor M.Allahverdiyevin tədqiqat obyektini olan işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı problemi Azərbaycan iqtisad elmi üçün spesifik problemdir. Respublika iqtisadiyyatının məşğuliyyət, əmək tutumluluğu, demoqrafik təsirlər baxımından fərqli cəhətləri burada işçi qüvvəsi probleminin işlənməsinə də spesifiklik verir. Müasir dövrdə ölkə iqtisadiyyatının ciddi probleminə çevrilən artıq əmək ehtiyatları yalnız yeni iqtisadi sistemə keçidin problemi deyildir. Bu, keçmiş dövrdən miras qalan problemdir. Respublikada işsizlik məsələsinin əmələ gəlmə biləcəyini M.Allahverdiyev XX əsrin 60-cı illərinin əvvəllərində apardığı tədqiqatlarda konkret təhlil əsasında aşkar edib göstərmişdir.

İstehsal proseslərinin mexanikləşdirilməsinə mane olmamaq, inzibati-idarə işçiləri ştatını şişirtməmək şərtilə mövcud işçi qüvvəsinin ictimai istehsalda cəlb olunma səviyyəsini yüksəltmək üçün

M.Allahverdiyev bütövlükdə istehsalın yüksək sürətlə inkişaf etdirilməsini əsaslandırmışdır.

Sosializm şəraitində əmək resursları ilə onlara olan tələbat arasında disproporsiyanın yaranması obyektiv zərurət olmasa da, real həqiqətdir. Lakin müxtəlif yollarla bu uyğunsuzluğun qarşısını almaq mümkündür. Sovet iqtisadiyyatının tarixi inkişaf təcrübəsi göstərmişdir ki, bu uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq üçün bəzi iqtisadçılar tərəfindən əsaslandırılan ölkənin iqtisadi rayonları arasında işçi qüvvəsini yenidən bölüşdürməsi ideyası olmuşdur.

M.Allahverdiyev bütün əsərlərində bu cür tədbirlərə əl atılmasına qarşı çıxmış, onun heç bir müsbət nəticə vermədiyini aşkar etmişdir. Xüsusən şərq rayonlarının iqtisadi cəhətdən mənimsənilməsi üçün Zaqafqaziya iqtisadi rayonundan əmək ehtiyatlarının müxtəlif yollarla (ictimai çağırış yolu ilə, mütəşəkkil fəhlə toplanışı vasitəsilə) ora göndərilməsini həm iqtisadi, həm də demoqrafik cəhətdən ziyanlı bir tədbir hesab etmişdir.

Hər bir iqtisadi rayonda, o cümlədən respublikamızda artıq əmək ehtiyatlarının ictimai istehsalda cəlb edilməsinin ən səmərəli yolu “...ya həmin rayonların özlərində istehsalın ümumi artım tempini sürətləndirmək və yaxud onun quruluşunu böyük əməktutumlu sahələr hesabına dəyişdirmək...”dən ibarətdir.

M.Allahverdiyevin Azərbaycan SSR-in əmək ehtiyatlarına həsr olunmuş tədqiqatları bütövlükdə respublika əhalisinin sayının ərazi və sahə üzrə dəyişməsi qanunauyğunluqlarını aşkar etməyə imkan verir. Onun tədqiqatlarından çıxan məntiqi nəticələr böyük elmi-praktiki və sosial-iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. Bu qanunauyğunluqların aşkar edilməsi respublikanın ayrı-ayrı rayonlarının əhalisinin cins-yaş, milli, sosial və peşə strukturuna, rayonların təbii-iqtisadi və əmək resurslarından istifadə dərəcəsinə təsir etmək, onların perspektiv dəyişmə meyillərini görmək baxımından çox qiymətlidir.

Əhalinin demoqrafik xüsusiyyətlərinin xalq təsərrüfatının planlaşdırılmasında nəzərə alınması zəruriliyini və uçot metodikasını əsaslandırması professor M.Allahverdiyevin dərin düşüncələrinin məhsuludur. Respublikanın inzibati və iqtisadi rayonları üçün əmək

resurslarının hesabat və plan balanslarının tərtibi metodologiyasının hazırlanmasında və təcrübədə onun həyata keçirilməsində M.Allahverdiyevin misilsiz xidmətləri olmuşdur.

M.Allahverdiyev öz elmi-tədqiqat işlərinin yekunlarını gerçəkləşdirən, onların tətbiqinə nail olmağa cəhd edən alim idi. Bu, onu öz həmkarlarından fərqləndirən daha bir üstün keyfiyyət idi. Azərbaycan SSR Dövlət Plan Komitəsinin Elmi Tədqiqat İqtisadiyyat İnstitutuna başçılıq etdiyi 1968-1975-ci illər M.Allahverdiyevin həm elmi təşkilatçılıq qabiliyyətinin üzə çıxması baxımından, həm də onun tədqiqatlarının hökumət və dövlət səviyyəsində öz tətbiqini tapması baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Onun rəhbərliyi altında institut böyük elmi mərkəzə çevrilir. Bu mərkəzdə respublikanın iqtisadi inkişafının uzunmüddətli proqnozlaşdırılması və perspektiv planlaşdırılması ilə əlaqədar mühüm problemlər işlənir.

M.Allahverdiyevin başçılığı və bilavasitə iştirakı ilə “1971-1980-ci illərdə Azərbaycan SSR məhsuldar qüvvələrinin inkişafı və yerləşdirilməsi Sxemi”, “1976-1990-cı illərdə Azərbaycan SSR uzunmüddətli iqtisadi proqnozu, məhsuldar qüvvələrin inkişaf və yerləşdirilməsi Sxemi” tərtib olunmuşdur. Xeyli vaxt və böyük enerji tələb edən bu fundamental işlər Azərbaycanın iqtisadi inkişafının daha mütərəqqi istiqamətlərini müəyyən etmək üçün vahid ümumdövlət konsepsiyasının yaradılmasına xidmət etmişdir. Bu tədqiqatlar respublikanın iqtisadi inkişafının planlaşdırılmasında nəzərə alınmışdır.

M.Allahverdiyevin elmi-təşkilatçılıq bacarığı sayəsində respublikada iqtisad elminin yeni bir istiqaməti-regional iqtisadiyyatın optimal fəaliyyəti adlı istiqaməti təşəkkül tapır. Ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərində “1971-1988-ci illərdə Azərbaycan SSR-in məhsuldar qüvvələrinin inkişafı və yerləşdirilməsinin konsepsiyası və əsas istiqamətləri”, “Uzunmüddətli perspektiv üçün Azərbaycan SSR-in xalq təsərrüfatının inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinin metodoloji əsasları”, “Azərbaycan SSR-in sahələrarası və rayonlararası əlaqələri”, “İctimai istehsalın strukturunun təkmilləşdirilməsi”, “Respublikanın ayrı-ayrı rayonlarının kompleks iqtisadi inkişafının optimallaşdırılması” və digər bu kimi fundamental elmi-tədqiqatların başa çatdırılması ilə həmin elmi istiqamətin əsası qoyulmuşdur.

M.Allahverdiyevin Azərbaycan SSR Dövlət Plan Komitəsi yanında Elmi Tədqiqat İqtisadiyyat İnstitutuna rəhbərlik etdiyi illər Azərbaycan iqtisad elminin ən məhsuldar illəri sayılır. Onun rəhbərliyi və iştirakı ilə respublikanın sahələrarası enerji balans, su, əmək resursları, gənclər balans, tərtib olunmuş, dörd dövr üçün Azərbaycan SSR-də məhsuldar qüvvələrin inkişafı və yerləşdirilməsi sxemi hazırlanmışdır. Maraqlıdır ki, gənclər balansının tətbiqi ilə onların peşələrə yiyələnmə dərəcəsini 60-65%-ə çatdırmaq mümkün olmuşdur. Bu sxemlər və balanslar müəyyən mənada C.M.Keyns nəzəriyyəsini xatırladır və sanki həmin nəzəriyyənin Azərbaycanda istifadə edilməsinə yönəldilmişdir.

Yaradıcılığının son mərhələsində görkəmli iqtisadçı alimin elmi maraq dairəsinə iqtisadi qanunların fəaliyyət və istifadə mexanizmi, region iqtisadiyyatının təsərrüfat mexanizminin təkmilləşdirilməsi, respublikada milli gəlirin təkrar istehsalı, sənayenin baza sahələrinin inkişafı problemləri daxil olur. Bu problemlər tədqiqatçı alimin “Təsərrüfat mexanizmi və iqtisadi səmərəlilik” (1981), “Azərbaycan SSR-də milli gəlirin təkrar istehsalının tempi və proporsiyaları” (Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 1982), “Sənayenin baza sahələri və iqtisadi artım” (Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 1983) kitablarında elmi həllini tapır. M.Allahverdiyevin göstərilən əsərləri xalqın iqtisadi fikir tarixi baxımından geniş öyrənilməyə layiqdir. Tədqiqatçı alim özünəməxsus hesablama metodu ilə respublikada milli gəlirin dinamikasını müəyyən etmiş, istehsal olunan milli gəlirlə istifadə olunan milli gəlir arasında uzun bir müddət ərzində mövcud olmuş böyük bir fərqi respublikanın ziyanına olmasını, bu fərqi dərin səbəblərini və onların aradan qaldırılması yollarını göstərmişdir.

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında iqtisad elminin, kütləviliyinin artması, digər tərəfdən isə elmin özünün differensiasiyası ilə əlaqədar iqtisadi terminlərdən geniş istifadə olunmağa başlanır. Bu terminlərin düzgün işlədilməsi və dərk olunması həm Azərbaycan dilinin təmizliyini, həm də iqtisadi publisistikani təhriflərdən qorumaq üçün vacib idi. Lakin respublikada mükəmməl və əhatəli iqtisadi terminləri lüğətinin olmaması bu işdə müəyyən çətinliklər yaradırdı. Professor M.Allahverdiyevin başçılığı ilə az bir müddətdə olduqca tutumlu və böyük bir iş görülmüşdür. 20 min termini əhatə edən iri həcmli “Rusca-Azərbaycanca iqtisadiyyat terminləri lüğəti” (376 səh.) hazırlandı. Təəssüf ki, lüğət alimin sağlığında deyil, onun ölümündən sonra-1994-cü ildə “Elm” nəşriyyatı tərəfindən çap olundu.

Professor M.Allahverdiyevın fəal alim mövqeyi onun doktorluq və namizədlik dissertasiyalarının müdafiəsi üzrə respublikanın ixtisaslaşdırılmış elmi şuralarının, iqtisad elmi üzrə koordinasiya şurasının, “İqtisadiyyat” jurnalının redaksiya heyətinin üzvü kimi, həmçinin uzunmüddətli perspektiv üçün Azərbaycan SSR-in elmi-texniki tərəqqisinin kompleks proqramının hazırlanması üzrə problem komissiyasının sədri kimi açıq hiss olunurdu.

Azərbaycanda yüksəkixtisaslı iqtisadçı kadrların hazırlanmasına böyük əmək sərf edərək onun rəhbərliyi ilə 100-dən çox elmlər namizədi və elmlər doktoru hazırlanmışdır.

Professor M.Allahverdiyev 1992-ci ildə 63 yaşında dünyasını dəyişdi. Mədət müəllim elmi ictimaiyyət, xüsusən iqtisadçı alimlər arasında böyük nüfuz sahibi idi. Bu nüfuzu ona alim istedadı, elm yolu ilə gedənlərə hərtərəfli köməyi, mübahisəli məsələlərdə prinsipial mövqe tutması qazandırmışdı.

Mədət müəllimlə uzun müddət birgə çalışmış və dostluq etmiş Azərbaycan iqtisad elminin ağsaqqalı, *akademik Asəf Nadirovun* onun haqqında yığcam və çox dəyərli belə bir fikri var: *“Mədət müəllim Azərbaycan iqtisad elmini yaradan bir alimdir. O, çox sədaqətli dost, insanları sevən və obyektiv qiymətləndirən şəxs idi”*.

